

ИЗ КОРЕСПОНДЕНЦИЯТА НА БОЯН ПЕНЕВ ДО ДОРА ГАБЕ

Литературното наследство на Боян Пенев не е събрано и систематизирано. Осемдесетгодишнината от рождението на големия наш литературен историк и критик трябва да бъде повод да се върнем към това наследство, да издириим ценното в него, което ще ни ползува в по-нататъшната ни работа.

Делото на Пенев е сложно и противоречиво. В него методът на сериозния учен, на литературния историк и ерудит се съчетава със субективистичните увлечения на критика, който неведнъж е краен в изводите си, пристрастен в нападките си. В работите на Пенев обаче винаги, и когато те не издържат проверката на времето, ще ни прави впечатление личността на автора, категорично изявена и самостоятелна, всеотдайно подготвена и артистична. Цялостната оценка на Пеневото дело тепърва ще се извърши и тя ще бъде важен момент от общите усилия за усвояване на всичко положително и значително в нашето литературно наследство.

В настоящата книжка списание „Литературна мисъл“ публикува няколко писма от кореспонденцията на Пенев до неговата съпруга, поетесата Дора Габе. Писмата имат двойно значение. На първо място, те са документ за характеристиката на Пеневата личност. В тях се съдържат сведения за отношението на Пенев към важни обществени въпроси (например писмото от 22 септември 1912 г., написано по повод мобилизацията на Пенев през Балканската война), личи широтата на неговите интереси, специалната му литературна и музикална култура. Писмата отразяват и отличителния негов темперамент и стил.

На второ място, писмата дават ценен материал за някои тогавашни литературни отношения. В тях се преплитат имената на Яворов и Пенчо Славейков, с които Боян Пенев поддържа близък контакт. Пеневото отношение към Яворов не е свободно от известно пристрастие, което се долавя както в категоричните мнения за нравствения лик на поета, така и в явно несъстоятелните гледища за Яворовата натура като „непроменлива даденост“ или за поводите Яворов да напише „В полите на Витоша“. Но нашата литературна наука е длъжна да познава по източници тогавашния литературен живот, независимо на какви субективни и неправилни моменти в тези източници тя ще се натъкне.

По-голямата част от публикуваните писма са писани в Полша, където Пенев прекарва през 1923—24 г. Там той гостува често в дома на големия полски поет Ян Каспрович в Закопане. Затова и главен обект на впечатленията, които споделя, е личността на поета и неговото семейство. Ян Каспрович (1860—1926) е един от най-изтъкнатите представители на полската литература в края на XIX и началото на XX в. Той е известен като поет, преводач и литературен историк. Започва със социална поезия, но по-късно пише индивидуалистични творби, пълни със символика и мистика. Дора Габе и Боян Пенев са свързани твърде тясно със семейството на Каспрович. Дора Габе прави много добър превод на неговите „Химни“ (1924). Ироничният тон, с който често си служи Б. Пенев в своите писма, е по-скоро израз на интимните отношения между двете семейства; това е фамилиарност на хора, които са много близки. Съпругата на Каспрович, Мария Викторовна Каспрович (Маруся) произхожда от руско семейство. Нейният баща е брат на известния руски писател И. А. Бунин. Недълго преди Първата световна война Мария Бунин се запознава с поета Каспрович и наскоро след това става негова жена. В Полша тя живее и до днес. Освен за Ян Каспрович и жена му Маруся, Пенев дава характеристики и сведения и за други дейци на полското изкуство, като Пшибишевски, Вежински и др. Смятаме, че тези писма на Пенев представляват интерес и за полската литературна история. Те са ценна страница изобщо от българо-полските литературни връзки и взаимоотношения.

Редакцията изказва специална благодарност на др. Дора Габе, която ни даде на разположение част от кореспонденцията си с Боян Пенев.

Към писмата под линия са обяснени някои имена и са преведени полските изрази и стихотворни текстове. Две от писмата се публикуват откъслечно, а в някои други са направени незначителни съкращения.

Не помня колко пъти ги четох. Горкото ми дете! Представям си как си пътувала самичка. Днес ще очаквам варненското ти писмо, а утре — писмото ти от село. Сега поне има с какво да ме привлече училището — там получавам, в 12 часа, твоите писма. Пиши ми и на руски и на български. И едното и другото писмо имат особена прелест за мен. В писмото на руски има повече нежност, грация и музика, а в писмото на български има повече дълбочина в чувството и изразителност. Пиши ми понякога и на френски. Аз ще ти пиша и на немски, ти ще го разбираш. Как бих желал да мога да ти пиша на арабски или староеврейски, с ония кръгли, божествено красиви букви! Ти не знаеш каква слабост имам към арабското, старогръцкото и староеврейското писмо — нещо подобно на твоята страст на *bleu électrique*. Аз мога да чета тия писма, както чета нотите. Веднъж в един мюнхенски музей ми се падна да видя един стар арабски ръкопис с чудно красиви орнаменти. Взех го и седнах при прозореца да го разглеждам. Идва при мен библиотекарят и ме пита не съм ли ориентолог. Разправям му кое ме интересува. Той ме завежда в една стая и ми показва цял куп ръкописи, написани на пергамент, чисти, украсени. . . А нейде наблизко, в музея или в някоя съседна къща свиреха на клавиър една Листова венгерска рапсодия. И сега арабският шрифт и Листовата рапсодия неразривно са свързани в паметта ми. Каква чудна хармония, Доренька — арабски ръкопис с акомпанимент на пиано. . .

Време е да вървя на училище. Навън е мъгливо и студено. След обед ще продължа писмото си. Спи спокойно, млечикото ми, събуди се с песен и бъди през целия ден бодр и весел. Моето щастие. . . мисълта за теб ми носи толкова много радости! През целия ден аз ще мисля за теб. Целувам те тихичко и на пръсти излизам из стаята.

София, 22 авг. 1910

Душник, не ми се сърди, задето не ти писах досега. Ето вече втори ден откак съм тук и още не мога да дойда на себе си от уморителното пътуване, от старата обстановка у Коллови¹, на която все още не мога да привикна, и от цял куп работа, която ме чака. . . Чудя се кога и как ще я преодолее. Вчера ходих да коригирам в Народната библиотека — но и там не може спокойно да се работи. Днес коригирах у дома — привърших най-сетне коректурата — вмъкнах някои съществени поправки. Искан непременно да променя заглавието на статията, но ми не иде на ум какво друго заглавие да туря. Сборникът се печата бавно. Наредени са досега само моята статия (първа) и Кървава песен на Пенча². На всеки случай до Нова година ще излезе и поради това не се безпокой. Работата за Паисия³ трябва да дам в Книжовното дружество най-късно до края на септември, за да се отпечата на време. Разбира се, ще успея да я дам и по-рано. Реших да не работя в Народната библиотека — много е шумно там. Ще се пренеса или в Книжовното дружество, дето има отделна стая за работа, или пък в Университетската библиотека, дето е още по-тихо и удобно. Това лесно ще се уреди. Коллови нямат намерение да се местят — малко е неудобно тук за спане, но няма какво да се прави — ще потърпим с Бела⁴ докато дойдете. Не се безпокойте. Храним се в Славянска беседа — Бела, когато иска, остава у дома докогато. Тъй че криво-ляво добре сме. Понеже тая неуредица малко ще трае, ще се примирим с нея и спокойно ще чакаме няколко седмици.

Тук сума новини. Най-напред срещнах на улицата m-те Стойчева.⁵ Връщаше се от пазар. Придружих я до дома ѝ. Живеят още в старата квартира, но скоро ще си излизат. Пита ме за теб — как си, поправила ли си се, добре ли ти е подействувало морето: казах ѝ, че си почерняла малко и че си останала в село, за да набавиш 750 грама. След това отидох в Народната библиотека (забравих да ти кажа, че Стойчева покани мен и Бела на концерт — за кога, още неизвестно). Заварих там Пенча, един

¹ Коллови — Никола Пенев, брат на Боян Пенев, виден деец на Българската комунистическа партия.
² Касае се за Сборника Мисъл, 1910, кн. 2, където е напечатана встъпителната лекция на Б. Пенев „Посок и цели при проучване на новата ни литература“.

³ Студията „Паисий Хилендарски“, отпечатана в Периодическо списание, кн 71, 1910, стр. 645—754.

⁴ Бела, сестра на Дора Габе, съпруга на проф. Сп. Казанджиев.

⁵ Маргарита Ламбром — Стойчева, французка, женена за българин, отлична пианистка, високообразована, с големи литературни интереси; в нейния дом се събират Пенчо Славейков, Мара Белчева, Ст. Михайловски, Яворов, Дора Габе, Б. Пенев и др.

рисувач и един литограф. Пенчо вече печата новата сбирка¹, от която ни чете някои работи. Понеже с нея иска да мистифицира българските читатели (човек трябва твърде много да ги обича или твърде много внимание да обръща на тях, за да бъде толкова находчив в начините, по които ги забавлява), приготвил е 20 рисунки, прерисуващи все от негови портрети, които уж изобразяват 20-х писатели на неговата антология. Един от тях прилича на хайдутин, други на вагабонти, трети на негр, четвърти на сипаничав италиански бандит — нито един на човек! А Пенчо ги наредил на масата като карти за игра, любува им се, прережда ги и с една смешна самоувереност обяснява кой какво изобразявал. . . Пенчо ми направи впечатление на стар човек, който се зальгва с всевъзможни глупости, защото не може да си намери по-смислена работа — напр. да иде в манастиря при г-жа Белчева², да си откъдне там малко и да дойде на себе си. Посъветвах го да не вмъква тия рисунки в сбирката си. Но той е толкова влюбен в тях, че едва ли ще ме послуша.

Г-жа Белчева е в манастиря — пиши ѝ: „Не забравяй и мене в своите молитви“ — нейде към Радомир. Щяла да стои там, докато се разхлади времето.

Отдохме с Пенча да обядваме в Славянска беседа. Дойде при нас и проф. Цонев³, тъкмо слезъл от Витоша — бил на дача в Драгалевския манастир — сбрахме се и трима сламени вдовци. Цонев нечаяно се заглежда в някоя женска фигура, а Пенчо го мъмри — „Я слушай, приятелю горски, сиреч мечка, де се намираш?..“ При нас беше и братът на Петка Тодоров⁴ — тоже сламен вдовец — жена му била в Русе (да ражда?)

Едва вчера тук узнах, защо Яворов ми пише, че се чувства в Paris твърде зле. Минка, Петковата сестра, умряла тъкмо преди 40 дни — погребали я в Paris. Какво нещастие! Струва ми се, Яворов беше толкова безхарактерен в отношението си към нея, че едва ли нейната смърт ще остави дълбока следа в душата му, едва ли ще разбере и почувствува оня дълбок трагизъм, който той сам е създавал в съдбата на това нещастно момиче. — Знам положително, че то бе готово да стори всичко за него, да се откаже от близки, да даде най-скъпи жертви. . . А той предпочиташе да се забавлява, да иронизира над своите и нейни чувства, да се зальгва със софизми и постоянни намерения, които винаги се изключваха, отколкото да се реши на една определена постъпка. Уверен съм, че всичко това ще се свърши у него с малко поетизирание, с малко декламация и трагически жестове. Да би могъл да страда и мълчи, да би могъл да се замисли над станалото — не като поет. Колко желателно би било то да образуваше един етап в неговия вътрешен живот! Но Яворов е н а т у р а, неприменилива даденост — той само се проявява, без да се развива и мени. — Аз тъй отблизо го познавам, че не мога да го не съдя жестоко.

Тая заран Бела, Николов⁵ и аз ходихме в Княжево да се къпем — измих си солта. Вл. Василев след 1—2 дни заминува за Плевен. Довечера ще се срещна с него. Тук е и Любомир. Напълнял още-повече. И той си отива утре или вдруги ден. Когато идваш насам, пиша и на двамата да излязат на гарите — единия на Шуменската, а другия на Плевенската. Ах, Душик, как ли ще пътуваш до тук! Все се боя да ти не стане много зле по пътя. Досега не получих нищо от теб. Как прекарваше там! Добре ли се чувствуваш? Спори ли ти работата? Все още не мога да разбера, че сме се разделили за малко. Все ми се струва, че ще те видя, че ти чуя гласа. Когато съм с други и когато съм сам, аз съм само с теб. Колко е тихо и спокойно в душата, каква дълбока радост се таи там — толкова дълбока и трайна, че аз не мога да я постигна и изразя. Моята любов — тя винаги ще остане една дълбока радост, която аз никога не ще мога извън явявам, че тя ще ме преживее, че над душата ми безкрай ще трепти нейното безсмъртно крило и аз ще живея вечно в пролетния лъх и в един трепетен лъч на есенното слънце. Да би могла да разбереш, ти, която не мога да отдели никога от себе си, колко много, колко много те обичам. Целувам те най-горещо

Твоя Боян

¹ „На острова на бажените“. Антология. Биографиите на поетите са написани, а стиховете преведени от Пенчо Славейков. Портретите е рисувал Никола Петров. София, 1910.

² Мара Белчева, поетеса (1868—1937).

³ Беньо Цонев (1863—1926), виден езиковед.

⁴ Д-р Хр. Тодоров дългогодишен професор по социология в Софийския университет.

⁵ Тодор Николов (1875—1923), ботаник, гимназиален учител, по-късно доцент в Университета; имал

е и литературни интереси. Яворов му посвещава стихотворението „На яве и на сън“.

Да знаеш, мила Дора, каква тъга ме бе обзела снощи. . . Тъй тежко ми беше и тъй ми се плачеше. . . Не излязох нийде, поръчах на слугинята да ми направи чай и се опитах да работя. След вечеря, съвсем неочакван, дойде Яворов. Узнал, че съм сам. Смее се лукаво. Питам го да не е дошъл да ме изкушава. Той пак се смее. . . „Отчеписъ, сатана! — му думам — чур меня! Сгинъ, пропади!“ Разправя за болките си няколко часа. Стоя до полунощ. Пуши тютюн, скача от стола, вика, ръкомаха, юди се насреща ми, мъдърствува лукаво. . . Обяснява ми, че навред го дебнеда сянката на Мина и затова не можел да се отдаде всецяло на Лора и да се ожени за нея.

— А чувствуваш ли ти да си сторил някакъв тежък грях по отношение на Мина? — питам.

— Чувствувам. . . — казва и взема трагична поза.

— Аз мисля, продължих, че ти стори още един голям грях, като написа и издаде тая драма (посочвам му я). Ако паметта на Мина беше скъпа за тебе, ти не би изложил пред света тъй скоро и нея и себе си. Това, за което разправяш в драмата си, е материал за изживяване, за духовно възраждане, не за литература. Върху тоя материал ти трябаше да пресъздадеш себе си. Изживей и изчувствувай дълбоко любовта си, за която разправяш, че е много трагична, понеси в душата си една трагедия, страдай и мълчи. Ти не можеш да сториш това. Твоята любов към Мина — към една жива и към една мъртва — не можеш да преодолее желанието ти да се подиграеш с нея, що са я заобикаляли, да ги окарикатуриш и след това самодоволно да се любоваш на произведението си, да се радваш, че си успял да си отмъстиш. . . Твоята любов би трябало да стои по-високо от всичко това. А ти си презрял светостта на любовта си, за да удовлетвориш една дребна, егоистична суета. Наверно на другия ден след погребението на Мина ти си чъртал плана на своята драма и си се радвал при мисълта за литературен и театрален успех. . . Защо трябаше непременно да заявиш на света, че си невинен и че много си страдал!

Той ме погледна учудено и рече:

— Аз не разбирам това. . .

След това и той и аз дълго мълчахме.

Вчера получих от Пенчови отворена карта. Нищо особено не пишат. Те сега са в Рим. Адресът им е Via Boncompagni, 79. Roma.

Днес получих от Бела съболезнователно писмо и друго едно писмо от стария¹, което ме изплаши в първия момент. Чета отгоре „София, 1911“ и пр. Бре, помислих си, тоя човек е оставил Дора сама в Виена, дошъл е тук, установил се е в някой хотел и ми назначава среща. . . Странности! Всичко това ми мина през главата за една секунда. Но щом видях австрийските марки, веднага разбрах каква е работата. А бе душк, защо харчиш толкова много? Грехота! Защо ти са затрябали сега тия сребърни прибори, астрахани и пр. Моля ти се, не се увличай — достатъчно е, че имаме най-необходимото — мнозина нямат нищо. Освободи се от тая суета! Нима без комфортни лъжички и чашки не ще бъдем щастливи? Ние имаме всичко за да се обичаме и днес и винаги. . . Ти ме разбираш. — Книгите, които ти поръчах да купиш, не ми трябва. Има ги тук по библиотеките. Когато ми потрелят (сега никак не ми трябва!), мога да ги имам. Ако има 5—6 лв. излишни, можете да ми вземете само една от поръчаните книги — Dietrich, Geschichte der byzant. und neugriech. Literatur.²

Мила Дора, все още не мога да разбера всичко това съм ли е или действителност. Толкова много видях и чух по пътя и тук! И всичко това бе за мен съвсем ново. Пък и кой го чакаше след пасторалната симфония на Beethoven'a. . . Пътувах с двама асистенти от университета, които през целия път се надлъзваха, разправяха анекдоти на турски и български и все се смяха. Добре че се намериха — смях се и аз с тях заедно и пътя не ми се видя тъй дълъг. Не знам какво бих правил без тях между онова множество българи в трена — все непознати. Спах през двете нощи и се храних добре — вечерях във вагон-ресторант. До Цариброд пътувах във втора класа, а от Цариброд

¹ Дитрих — История на византийската и новогръцка литература.

² Вероятно Петър Габе (1857—1927), баща на Дора Габе, икономист и публицист, автор на книгите: „По земеделския въпрос“ (1890), „Кредит и лихварство“ (1892), „Значението на новите заселвания и новите капитални за икономическото развитие на България“ (1903).

до тук — в първа. За мое щастие, това бил последният конвенционален трен до София. От утре нататък тоя трен ще пътува само до Белград — а от Белград до тук ще циркулира военен трен, ще вози само войници — и то във вагони, на които е написано „8 коня или 55 души“. Утре, може би, ще тръгна за Разград. Ако не успее утре — в друг ден.

Трябаше съвсем ненадейно да дойда от Berlin в София, за да видя в какво село живеem. Зданията изглеждат ниски, а улиците — съвсем тесни. Кал, дъжд, смет. . .

Сърбите се мобилизират, но не изглеждат много бодри — някак плахо, мълчаливо ни посрещаха и изпращаха. Нашите, в сравнение с тях са повече от смели: вървят бързо, викат, псуват, пеят и реват. . .

Чувам новини, една от друга по-невероятни. Ти, като четеш тамошните вестници, знаеш по-добре от мен какво става тук и в Турция, ще има ли война или не. Тук е шапшерма велика. Улиците са пълни с войници и офицери. Марка се тук-там „знакомо лице“ с фуражка и шинел — но де и кога съм го виждал друг път, не мога да си спомня. От приятелите не срещнах никого. От Спир¹ няма никаква следа. Бог знае на къде е сега. Владимир Василев утре заминава към границата. Не можах да го видя. Тодор Николов заминава вече към Калофер. Чух, че Яворов и Лора се венчали (не с поп, а граждански — в присъствието на д-р Кръстев. . .) и Яворов се готвел да замине за Македония. Разиграва се нещо като епилога на драмата му.

Твоя Боин, който е тръгнал с турчин да се бие. . . Как не ми мина това през ума, когато четях лекции по възрождането и националните борби.

Лека нощ!

5

Краков, 21. IX. 923.

Мила Дора, в Закопане не можах да отида. Откак съм дошъл тук, все стая дира и още не съм намерил. Живее в хотел — бях отначало в Hotel Polonia, сега съм в Hotel Saski. При тия условия, разбира се, нищо не мога да работя, скитам из улици и чакам да се освободи някоя стая. Тукашните ми колеги виждат много добре при какви условия живея — и при все това не проявяват голяма загриженост. Всеки се е затворил в своя тесен кръг, злослови по адрес на колегите си, среща се с тях само по работа. Както по-рано, така и сега, Краков ми прави впечатление на един студен град. Понякога ме възмущава това държане: поканиха ме сами тук — аз не исках да дойда — те настояваха, — дойдох най-сетне — за да изпитам вички тия неприятности. По едно време мислех да наруша и тях и Грабовски², да си прибера багажа и да се върна в София. Цяла ваканция работих по 10 часа дневно, разболях се в София, не можах да си почина — мислех, че тук ще намеря спокойствие — а то. . . Los³, ректорът, се е заровил в своя речник на старополски език и ако отдели две минути за нещо друго, страда от угризения на съвестта, Нуг⁴ е същински пън (писмото ми заприлича на писмото на Хлестаков в „Ревизор“ . .), нервите му са гимиджийски въжета — може да работи и в курник — чули се, че не съм доволен от стаята си в хотела, която е посимпатичен и по-умен — но е страшен мизантроп, струва ми се —, преживял е някакво нещастие и съвсем се е откъснал от света. И аз, който съм също една редкост и при това време, поздравявам се любезно и усмихнато, разменяме по няколко учтиви думи — и всеки по пътя си. Чудят се и съжаляват, че още не съм си намерил стая. . . В това се изразява всичкото им участие. Започвам вече да свиквам и с тия условия — само ме е яд, че не мога да работя над лекциите си. Ташички⁶ е също зает от сутрин до вечер със свои работи и не може да ми помогне. А 1 октомври приближава. Тия приятели не ме познават добре — докато не намеря стая, не ще стъпя в аудиторията. Ако мислят да ме оставят в хотел (дето за една мизерна стая плащам 130.000 м. дневно), не ще чуят ни една лекция от мен. Мога да се откажа и от техните 9 милиона м., които мислят да ми плащат месечно (толкова получават професорите). —

Обещаха ми една хубава стая в Janina — но от 1 окт. ще бъде свободна. Днес, на обед, ще ми дадат окончателен отговор. Обядвам в един пансион на ул. Sobieski.

¹ Спиридон Казанджиев (1882—1951), дългогодишен професор по философия и психология в Софийския университет.

² Тадеуш Ст. Грабовски (род. 1881), първият полски пълномощен министър в България след Първата световна война, професор по славянски литератури в Краковския университет.

³ Ян Лос (1860—1928), виден полски езиковед, историк на полския език.

⁴ Казимир Нуг (1874—1958), бележит полски езиковед, дългогодишен професор в Краков.

⁵ Ян Розадовски (1867—1935), виден полски езиковед, професор по индоевропейско езикознание в Краков.

⁶ Витолд Ташички (род. 1898), полски езиковед, професор в Краковския университет.

вечерям по гостилниците. Цените всеки ден растат. Купих си обуца за един милион м., поръчах си костюм за 5 1/2 мил. — Едно пардесю (най-хубаво качество) струва 8-9 мил., един чадър — един мил. (вече успях да загубя един. ...) Книгите са баснословно скъпи — все гледам да не минавам край Гебетнера¹.

Твоите писма веднага разпратих. Тютюня благополучно мина всички граници — но още е у мен. В Закопане едва ли ще ида — нямам време и възможност —, кому да го предам?

Ходих във Величка². Направи ми много силно впечатление. Струваше ми се, че мисля след смъртта си. Навред, от всички тия подземия и пещери те гледа само един образ — образът на страданието. В недрата на тия рудници стои изправена една мадона, цял един храм гори в блясъци, горе от галерията се носи тържествен химн, звуците се догонят и стълпяват, никъде не могат да намерят изход — и химнът се превръща в някакъв безумен стон. Излязох от там съвсем тих и примирен.

Ходих и във францисканската църква, дето са витражите на Виспянски³. Бях и на Вавел. Тук всеки кът живее — само хората са мъртви. Сърдечни поздрави на познатите. Целувам теб и Катето⁴ — и Бела, ако позволи.

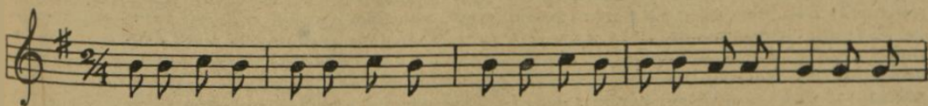
Твой Боян

6

Закопане, Willa Swętlana, 27. XII. 923.

Мила Дора, дайдох тук преди десетина дни и се настанях в тоя пансион, който ти е добре познат. Имам югозападна стая — с изглед към Закопане и Гевонт. Пред моя прозорец широко снежно поле — всичко покрито със сняг. Вали непрестанно. По пътя минават празнично облечени гурали — високи, елегантни. Pani Marja ми разказа, как двете с нея сте се влюбили в един гурал⁵. Вчера бях на обед у проф. Srzober⁶ — дойде един от тия планинци. Да беше видяла само шевиците на кожата му — каква хармония на цветовете върху тъмнокафяв фон! Имал го от 33 години! Нарича се Roj — от известна фамилия. Един негов познайник се наричал Duch, друг — Biskup⁷ (тъй му било името!) — а друг един Papiez⁸. Та тоя Roj разказа за прадяда си — 300 години лежал в земята — след това бог го възкресил и му дал дарба да предсказва. Всичко, което предскажал, сбъдвало се точно. Щели да дойдат още по-страшни времена. От Гевонт в Koscieliska dolina цяло да се спусне някакво свято войнство — неуязвимо и непобедимо. И след това вече ще настане на земята мир и любов. Един ден дядо Roj скитал с неколцина гурали из планините, — показал им тежкия си железен кръст, който се впил в гърдите му — и както вървял, земята се разтворила и дядо Roj изчезнал пред вдървените от ужас свои земляци.

Тук наистина се възродих. В Краков боледувах, страдах от меланхолия. Сега се чувствам добре. Всеки ден правя по две дълги разходки из планините — обикновено сам — и винаги пеш. Познавам вече всички близки планински кътове, всички околни долини. Koscieliska dolina в сняг е нещо фантастично. Оня ден тръгнах по пътеката, що води за Гевонт — стигнах до едно schronisko — доста високо. Виялица и сняг — затавах дълбоко в снега — излязох в една висока планинска долина — сред назъбени скалисти върхове. Няма да забравя тая картина. Препарях шест часа в планината. — Разбира се, нищо не работя тук — и не искам да работя. С Kasprowiczowi често се виждам. Те живеят между Поронин и Закопане, на брега на Bialy Dunajec. Чичо Иван — Marcholt gruby i sprośny⁹ — е в отлично настроение. Учи ме да пия вино и ракия. На

Jesce jedną, jesce jedną, jesce jedną Kwaterecka wypijem
Zajdem do dom, zajdem do dom, z. d. d. babulenuku ubijem¹⁰

¹ Гебетнер и Волф⁶, издателска и книжарска фирма в предвоенна Полша, основана в 1857 г.

² Величка — прочута солна рудница в Краковската област.

³ Станислав Виспянски (1839—1907), бележит полски драматург, поет, художник и tetрален реформатор.

⁴ Катя Казанджиева, пианистка, дъщеря на Бела и Сп. Казанджиеви.

⁵ Гурал — планинец в Татрите.

⁶ Станислав Шобер (1871—1937), известен полски езиковед, професор във Варшавския университет.

⁷ Епископ.

⁸ Папа.

⁹ Ян Каспрович, шеговито назоваи така по героя на драмата му „Мархолт“.

¹⁰ Още една, още една, още една четвъртина ще изпием, ще идем в къщи, ще идем в къщи, ще идем в къщи, бабичката ще убием.

бъдни вечер се целувахме и изпихме двама с него една бутилка унгарско вино и няколко чаши ракия. Попаднахме в настроението на тая гуралска песен:

Днес е неговият имен ден — свети Иван Евангелист. Имат в къщи хармониум. Pan Jan щом ме види, води ме при хармониума — да импровизирам. Умира за моите импровизации. . . Намери се още един човек да се възхити от тях. Днес ще импровизирам върху теми из „Ksiega ubogich“¹, без да му кажа, разбира се. Истинско дете е той 64 годишен човек.

Две деца — направили си колиба край реката — играят на къща, на мъж и жена. . . Pan Jan никога не стои без работа — вечно зает. Все яде нещо, пие — или иска да яде и пие. Изяда всичко, каквото му дадат, насипва си огромна порция кисело зеле — моли се за ракия — Marusia се противопоставя — „Janiczku, słuchaj. . .“ Marusia, nie gadaj głupstwa!²

— Разбира се, той побеждава — не се успокоява, докато не се изпразни бутилката, купена уж за гости. Дойдат след това гостите и Marusia е безпомощна — няма с какво да ги почерпи. А той се усмихва — невинен като дете. Докато стои на масата, яде непрекъснато — слагат му и маринованите гъби, и woda z sokiem³, и орехи, и смокини — изваждат му всичките сладка — от трандафил, от ягоди, дори от крас-тавици. . . В царството си е, когато се отбие у Карповича. Там никой не е в състояние да се бори с него. Никакви средства не помагат. Marusia е до такава степен безпомощна, че най-сетне започва сама да се смее. А той — като дете в сладкарница, когато го питат какво предпочита — шоколад, торта с крем, или фрукти — не знае от де да започне. Поръчва някаква ракия, но не обикновена, а приготвена по негова рецепта — съставена от три различни питиета — śledź⁴ с ракията — след това грамадна чаша ясна бира — тая ясна бира се смесва с черна, porter — поставя се в чашата нещо като термифор — навежда се и тихо и доволен, весел — ми разказва, как щял да строши на един банкет главата на един адвокат с едно шише, пълно с вино, как се дуелирал, как превел в Мюнхен трагедията на Марло. — След това идва някакъв гурал — отделят се двамата някъде — понеже pan Jan е демократ по душа, когато черпи простите селяни и работници, счита се задължен да пие с тях заедно. Връща се след половин час необикновено весел — със светнали очи. Напушаме Карповича. Pan Jan нмира, че по тротоара е невъзможно да се върви, понеже било много плъзгаво. Pani Marusia го подкрепя от едната страна. Оказва се, че и сред улицата е плъзгаво. Движим се с минимална скорост. Наближаваме „Червен кръст“. Аз на шега казвам: да се отбием в Червен кръст! Pan Jan възхитен от моето предложение („Да се отбием — Чудесно — slowo daje“⁵).

Marusia се опитва да се противопостави — напразно. . . Забравих да ти кажа, че pan Jan ходи без шапка — 20⁶ студ, брадата му изглежда като налепена от гипс — а той без шапка — било му горещо. . . Влизаме в „Червен кръст“ — Marusia прекрива прага на пътната врата с благоговение. Над нас витае образът на поронинския Książd — а в стаята на лекаря (на тая, който прилича на новородено дете) виси портрета му. Лекарят свири и нарежда — песни из Księga ubogich, Krzak, dzikiej rózy — Roz-milowała sia ma dusza-a-a. . .⁷ A pani Marusia гледа набожно тоя портрет — това е образът на романтически герой — той възпява в себе си всички качества на хероизма: — печалния демон на Лермонтова, Наполеон на Света Елена, Ибсеновия Солнес — „mein Baumeister!“⁸ възклищава Marusia —, вечно девствения светец, който до край остава верен на своя бог и всеки ден наанася по една победа над Сатана и не пада пред неговите изкушения — с една дума истински bohater⁹ — Ето, тук на тия две кресла, в тоя кът, са мечтали благоговейно две жени за него (Marusia ми показва тоя кът) — „Там, по ония стълби слизахме двама с него заедно — а от другата страна слизаха Дора и pani Majorowa“¹⁰. Всичко тук, без изключение напомня тоя Książd — дори и аз! Излизаме навън — минаваме през снежна пътека. Marusia се обръща към мен: „Ако беше Той, щеше да ме вземе под ръка!“ — „pani Marusia, де мога аз да се меря с него!“ — от-върщам, сразен от нейния укор.

¹ „Книга на нищите“ — заглавие на стихосбирката на Каспрович.

² „Яничек, слушай. . .“ — „Маруся, не говори глупости!“

³ Вода със сок.

⁴ Селюдка.

⁵ Честна дума.

⁶ Душата ми залюби — началото на едно от Каспровичовите стихотворения.

⁷ Мой строителю.

⁸ Герой.

⁹ Госпожа маиорната.

Мила Дора, писмата ти са писани миналата година — през октомври и ноември. Слава богу, че успях да ги получа тая година. Ти все си имаш тоя обичай — да пишеш писма навреме — но да ги не пращаш навреме — а понякога изобщо да ги не пращаш — т. е. да ги забравяш между книжката си.

Бях ти пратил от тук затворено писмо чрез полската легация (защото не знаех на вашата квартира) — получили го? Вече трета седмица откак съм тук. Много съм доволен, че дойдох. Възродих се. Скитам по цели дни из планините — обикновено сам — всеки път ми е нов, непознат. Вече успях да обиколя всички близки долини и върхове. Бих отишъл и по-далеч — до Морско око или Черни став, но не съм екипиран както трябва. А да се приготвям сега като Тартарена върху Алпите, няма смисъл, понеже ще остана тук до 15 януари. Бих останал по-дълго, но... едва ли ще ми бъде възможно. Запознах се със закопанското общество — с тукашните поети и артисти — всички са симпатични, сърдечни в отношенията си. Тук е Вежински¹ с жена си — оженил се преди 2—3 месеца за една варшавска актриса — по-възрастна от него. Дадох му полската антология² — прочетох му на български двете негови произведения. Умря от възторг... Изборът бил сполучлив — и двете стихотворения били характерни за него. Той сега печата четвърта сбирка — еротически стихотворения — трябва да посети света в тайните на своята спалня. Какви ли ще бъдат? Дано не бъдат като еротическите стихотворения на Hugo Salus. Посрещаме заедно нова година — Вежински се напи, и Pan Jan³, разбира се, почти всички бяха пияни. Zrebowicz⁴ на прощаване взе да се целува с Pan Japa — целува го по устата, по челото, по носа, по очите, по бузите, по братата — и вика възкитен: Да живее хомосексуализма!

А ти си седнала да дядосваш тоя божествен и вечно млад Pan Jan! Какъв ти „дядо Ян“! Само да те чуе... Сутрин три часа се занимава с тоалета си — избърсва се, облича се по поледната мода, туря копринена кърпичка в левия джеб на палтото си, с копринена вратовръзка и брошка върху нея — обувката му лъщят (научил се в затвора да ги лъска). Излиза най-сетне от спалнята — здрав, червен, жизнерадостен — чете ни стихотворенията си, някои от баладите, откъслечи из Marcholt⁵ и старогръцките трагедии. С монокъл. Щом свърши, сменя монокъла, поглежда ни усмихнат — „Basta — koniec!“⁶

Все още нарежда библиотеката си. Разтваря сандъци, пренася книги, трупа ги в кабинета, по цялата стая и стои безпомощен сред тях, държейки в двете си ръце по няколко тома. Когато излезе за малко pani Marusia⁷ започва да ходи по книгите, да ги тъпче с обувката си — „Мразя ги...“

Събужда се сутрин в 6 ч. и почва да вика, да се сърди — иска гореща вода — do golenia.⁸ Донесат му — успокоява се — забравя водата, тя изстива — след това иска друга и т. н. Pani Maria описва капризите му — тя се чувствава по-възрастна от него — а той слуша с наведена глава и се усмихва виновно. Показа ми богатата си библиотека — много по-богата от моята. Има великолепно стари издания. Как му завиждам!

На будни вечер бяха на вечеря у тях, освен мен, pan Michał i pani Michałowa⁹. Тая Михалица била сестра на втората Янова жена (на тая, която сега живее с Пшибишевски)¹⁰. Pan Michał е симпатичен, добродушен човек. Но жена му хич не ми хареса — има нещо студено и някаква глупава гордост гледа през очите ѝ. Но и за нея pan Jan има само нежности, — dziecko moje¹¹ — така я нарича.

Pani Marja ме плени. Ако не обичаш толкова много тоя Мархолт — тоя сатиричния изключил из картините на Рубенса — червен и жизнерадостен като тях — сигурно щях да се влюбя в pani Marja. И как великолепно е нарисувана в неговите стихове:

Kszfatty nieomal dzieciece,
Skron dotad niepomarszona,
Biafe, waziutkie rece.¹²

¹ Казимеж Вежински (род. 1894), полски поет, минал на реакционни позиции, сега емигрант.

² Касае се за книгата на Дора Габе „Полски поети“ (1921); там са поместени стихотворенията на Вежински „Към света“ и „Весно гадание“.

³ Pan Jan — Ян Каспрович.

⁴ Роман Зрембович, полски поет.

⁵ „Мархолт“ — драма на Каспрович, издадена в 1920 г.

⁶ Стига, край!

⁷ Мария Каспровичова, съпругата на Ян Каспрович.

⁸ За бръснене.

⁹ Алпа Гонсовска-Похоска.

¹⁰ Първата жена на Каспрович Теодозия Шиманска умира рано. С втората си жена Ядвига Гонсовска той се развежда след твърде трагични преживявания; тя се оженива за Ст. Пшибишевски.

¹¹ Дете мое.

¹² Почти детски образ, ненабръчкано до сега слепочие, бели тънички ръце.

Обеща да ми прочете страници от дневника си. Една жена, с която може да се говори. Преди няколко дни ходихме трима в Поронин — тя, пані Бропка (нейна приятелка от Лвов — отиде си) и моя милост. Показаха ми, разбира се, всички „исторически“ кътове — и къщата, дето си живяла. Посетихме и кръчмата и новата църква. Pani Marja ми разказа за поронинския свещеник — млад и много интересен човек. Струва ми се, че тя е малко влюбена в него; не може да се владее, когато разказва за него. Негово пресвещенство в тоя момент не бил в Поронин — очаквали го да се върне. Много искал да се запознае с мен.

Една молба. Изпрати веднага ония броеве от „Слово“, в които са напечатани твоите фейлетони за Закопане. Тук, в музея, събират всичко писано за Закопане. Обещах на директора да му доставя тия броеве. Помоли Петка (Стайнов) да ти услужи. Моля те, не забравяй — Чакам. Ако не ги пратиш — ще ми бъде крайно неловко пред Зборовски. — Бях ти пратил затворено писмо от Краков — получи ли го? Нищо не ми отговори. Ако видиш Любча, моля те кажи му да ми пише за баща си. От тях никой не ми се обади, макар че им писах няколко пъти.

Бжозовски¹ ми разказа, как ти вадил тук зъб. — Тоя човек пък от пиянство е получил пергаментно лице.

Пращам ти няколко борови игли от бъдния вечер у Kaspr. Pani Marja е идеална домакиня.

8

8. I. 924

Днес трябва да е Коледа — нашата Коледа. Ще трябва да поздравя пр а в о с л а в н а т а Маруся. Не можах да довърша писмото си — все нямам време — не спирам на едно място. Почти всеки ден съм у Каспровичови — ту на обед, ту на вечеря, а понякога и на обед и на вечеря. Не мисли, че съм лош психолог — не се натрапвам. Особено добре се чувствуваме, когато очакваните гости не дойдат и ние останем само трима — аз свиря с часове, пан Jan слуша съсредоточено — лицето му съвсем се променя — Маруся седи в едно дълбоко кресло пред камината. Разговаряме, пан Jan ни чете свои стихотворения — пием чай, понякога и ракия — минаваме от една стая в друга. Pan Jan имитира произношението на Маруся — „Маруся, ach! pada snieg — zostalas dlugogzubna jestes, widac...“² Тя се смее — Или пък разсипва (пан Jan) неизчерпаемите си афоризми: — „Kobieta jest najgorszy wynalazek Pana Boga“³ — Вчера ми беше на гости. Дойде тук да урежда свои работи. Обядвахме заедно в моята стая. Целия следобед ми разказва спомени — за детинството си, за ученическите си и студентски години. „Panie Janie, казвам му, Вие сте най-щастливият човек в света“. Говорим за Маруся, за неговия дом, за тяхната благословена самотност и тишина.

На Trzech krolu⁴ бях у тях на обед. Pan Jan дойде към 3 ч. — ходил в Поронин да се черкува и да поздрави свещеника. Там двамата прехвърлили в сладък разговор по няколко чаши ракия. Pan Jan е весел, възбуден. — Преди това говорихме дълго с Маруся. Беше ми дала да прочета един от дневниците си — дневникът на бунта — единствен между другите. Казва ми, че съжалява задето ми дала тоя дневник — уязвена е гордостта ѝ — „Marusia, ja nie przyszedłem tu walczyć“⁵ — не дойдох тук като м ъ ж, за да се боря с една ж е н а — и не ме блазни никаква победа. Прочетох дневникът — не считайте това за поражение.

Адр.

Целува те — твой Боян. — Целувам Катето — много здраве на всички в къщи.

9

Варшава, 11. II. 924

Мила Дора, получих писмото и „Химните“⁶. Тая книга — както изобщо всяка твоя творческа работа — е за мен една истинска радост. Него ден, когато я получих, бях поканен на обед у ж-жа Pohoska (сестра на първата Янова жена). Поканени бяха

¹ Може би Винценти Бжозовски (1874—1946), полски поет, или художникът Бжозовски (вж. следното писмо).

² Вали сняг, ти остана дълго, ти си чудна, вижда. — Касае се за неточно произнасяне на меките съласни з, с.

³ Жената е най-лошото изобретение на Господа.

⁴ Празник „Тримата крале“.

⁵ Маруся, аз не дойдох тук за да се боря.

⁶ Ян Каспрович, Химни. Превела от полски Дора Габе. София 1924.

също Пишибишевски, жена му, Третерови¹, Яроцки с жена си² (не знам, дали я познаваш — по-малката дъщеря на р. Жапа). Показах им книгата, често им откъсели — а те, слушайки българския текст, спомнях си стиховете на оригинала — тъй добре и точно ги подсещаше превода за оригинала. — Само едно съжалявам: че не коригирах аз тази книга — не щях да допусна грешки. „Ангели“³ най-добре е да почака до есен — когато се върна — искам книгата да излезе под мое наблюдение — без грешки. Не обичам небрежни издания. Няма да си простя, че оставих Мара да се грижи за отпечатването на Пенчовите избрани съчинения. Тая жена боготвори Пенча, а не познава поезията му. Пропуснала е най-хубавото в „Бойко“ — край! И не забелязала дори, че нещо липсва. . . Маро, Маро-о-о — Кажй ъ като я видиш. Аз все се каня да ѝ пиша.

С Пишибишевски разговаряхме за богомилите и българските дяволи. Днес се връща в Гданск, дето е. . . телеграфопоенски чиновник. И това е културна страна! Един Пишибишевски — при това стар, едва се държи — обикновен чиновник. А Каспрович — dom buduje⁴. Купува гвоздеи, камъни и дървен материал — и се чуди как да свърже двата края. През лятото Пишибишевски ще бъде в Закопане — ще се виждаме там често. Струва ми се, че в Закопане пак ще се сприятелят отново с Каспровича — и ще тръгнат заедно да пият. Остава само — двете жени да тръгнат също заедно — да ги дърпат от кръчмите. Пишибишевски и сега е във възторг от Каспровича. Пише статия за него в Tygodnik ilustrowany. А жена му — виждала ли си я? — дребна, крехка, стара — сякаш че е от порцелан. Малко говори, съдържано се усмихва — поддържа любезен, неестествен тон, когато се обръща към съпруга си — „а той я гледа — мила, засмяна“ — и пали папираса с трепереща ръка. Значи — това същество можеше да бъде сега благоверна съпруга на оня поронински сатир — да му брой банкетите, да му устройва мили сцени на ревност, да събира пари за дъщерите и внуците си — нещо подобно на графиня Толстой. Вместо с Каспровича, сега ще трябва да се задоволи с тоя мелкий бюс — укротен, напласен, окаден с тамян, ръсен със светена вода — не знам защо много ми е симпатичен.

А за жената — и Маруся и Лола говорят, че била сноб — *personne, qui fait preuve de snobisme*⁵ — нямала никаква култура — била съвсем неинтересна и пр. Може и тъй да е — но и тая жена ми е симпатична — въпреки всичко. И когато се усмихва принудено и когато мълчи, на лицето ѝ винаги остава сянката на някакво страдание и смущение. И какво е бил в същността целият ѝ живот? Аз не мисля, че това, което е сторил тя никога, е една банална авантюра. Една майка не би оставила тъй лесно невръстните си деца и не името на Пишибишевски е я съблязило. Това е козата на г-н Сеген⁶. А Маруся втората, мъдрата, коза на същия г. Сеген — седи си вързана за един кол в Харенда, яде трици, гризе листи — поглежда планините и се подсмива на безразсъдството на първата. Тя впрочем прилича малко на коза.

А ти — винаги имаш ужасно мнение за мен. Разрушителен дух — и при това се гордея, че съм майстор. Погубвам нежни и безпомощни същества — и мисля, че ги спасявам. . . Безразсъден, спящ егоист. Правя несчастни щастливите, като им отварям очите — забавлявам се, върша непростителни постъпки — Както виждаш все съм същия — непоправим — ще си умра с пороците си — отгоре на всичко ще се чувствавам горд. В София чудеса стават, хора се прераждат — а аз не съм се освободил дори от най-малкия си грях.

А за себе си — за свое оправдание — мога да кажа, че не съм толкова лош, колкото мислиш. Ако някой човек е ценен и ми е симпатичен — безразлично мъж или жена — аз не минавам лекомислено край него и не се забавлявам. Разбира се, и аз имам свои наивности и заблуждения — и аз съм спял понякога — но то е защото дира, защото имам потребност от близост и сърдечност — и защото за тая сърдечност съм готов да дам твърде много от себе си — и давам — и слава богу, че душата ми не е оскъдна. Маруся ми казваше, че отведнаж много съм давал. Може и тъй да е. И аз си имам свои горчиви разочарования — понасям ги мъжествено — и за един истински празник в живота си готов съм да преживея сто разочарования. Аз не ще погубя нито С., нито Маруся — и никоя жена не съм погубвал. И не вярвам никоя жена да съжалява, че ме е срещнала — някоя жена, която ме е чувствувала наистина близък. Ничия душа

¹ Вероятно Мечислав Третер (1883—1943), историк и критик на изкуството.

² Анна Каспрович Яроцка, авторка на интересната книга „Пот и любов“ (Варшава 1958), в която са проследени отношенията на Каспрович с втората му съпруга Ядвига Гонсовска.

³ Ю. Словацки, Ангели. Превела от полски Дора Габе—Пенева. С увод и обяснителни бележки от проф. В. Пенев. София, 1925.

⁴ Строи къща.

⁵ Лице, което проявява снобизъм (фр.)

⁶ „Козата на г. Сеген“ — популярен френски разказ.

не съм опустошавал — напротив, давал съм всекиму толкова, колкото може да носи. И ако страда след това — това страдание не е безплодно и безизходно. — Дори когато съм обичал недостойни жени — и на тях съм давал най-хубавото, което имам — После виждах, че са недостойни. Но не проклинах. Стараех се да залича в душата си всеки лош спомен. С Маруся ще останем винаги добри приятели — както и със С. Те не са толкова слаби и безпомощни, колкото мислиш. Не са — защото душата им не е пуста. Имат достатъчно воля — да творят своя живот. Тоя, който рухва, щом му отворят очите, е нищожество. Маруся може да дойде до един по-съдържателен вътрешен живот и да си отвори очите за много неща, за които досега е била спяна — без да се отдаде на безплоден трагизъм. В същност, в себе си тя крие твърде много енергия — и ако може да понесе най-грубата проза — то е не защото сънува, а защото притежава необикновена духовна сила. А С. е една истинска българка: изглежда безпомощна и слаба, мълчалива, затворена в себе си — а е преодоляла вече, на тая възраст, толкова трудности — без да бъде сломена. Въпреки всичко, таи в себе си твърде много бодрост и жизнелюбие — и не бих казал, че душата ѝ е отровна и апатична. Мислиш, че сънува в своята безпомощност — а тя гледа, вижда и разбира всичко — и си мълчи, тая корава, жилава българска душа. Тя няма талант да прави трагедии от неща, които са за преодоляване, не се афектира (уви — то свидетелствува за отсъствие на въображение) и има смелост да се вглежда във всяка действителност и да мери силите си с нея.

Маруся ми пише, че два пъти вече ти писала, но не получила никакъв отговор от тебе. Чуди се. Ще ѝ съобщи за твоите загубени писма. Пратих им една изрезка от „La Bulgarie“ — дето се съобщава за литературната вечер в полската легация. Pap Jan наистина ще се зарадва, като види какво впечатление са направили неговите химни на нашите българи.

С Lola и Mieczko се запознах. И двамата са мили. Всяка седмица им отивам на гости. Оня ден свиряхме с Lola на 4 ръце Бетховенови симфонии. Reumont¹ не е тук. У Стафа² още не съм отишъл — имал много неудобна жена. У Олишевски бях няколко пъти. Тя е така отпусната, меланхолична — разстроено виолончело — все се оплаква все няма енергия — и гласът ѝ все плаксив. А той, господинът, умира за танци — и струва ми се, добре се забавлява. Изобщо, домашната им атмосфера не е много привлекателна — и жилището им е тъй мрачно. Само Ханя оживява тия мрачни стаи — със смехът си, танците си и сините си очи. Много се обичаме с нея — тя дори ревнува. Ще и купя нещо — подарък от теб.

За Славчето³ — какво да ти пиша. — Получих в Закопане от нея сърцераздирателно писмо — защо не съм тръгнал за Варшава веднага, щом съм узнал, че тя е там. А преди това беше ми писала от Мюнхен, че ще бъде във Варшава към средата на януари — а пристига към края на декември. И се възмущава, защо още през декември не съм оставил заради нейния каприз и Закопане, дето се възродих, и Каспровича, и Narenda. . . А от Варшава и от нейните „третостепенни писатели“ напразно се оплаква. Доколкото знам, тя сама си е виновна за всичко — и ако не е имала истински удоволствия, то е, защото сама е предпочела лекомислените забави. Струва ми се, че от Мюнхен се е върнала много лекомислена. Това е моё мнение. С. не е съгласна с мен. — С. тук всеядно е пожертвувала времето си, отказала се е от Закопане заради Славчето — и макар да е била болна, старала се е да ѝ достави някакво удоволствие — а Славка, вместо да ѝ бъде благодарна — или поне да си мълчи — тръгнала да се оплаква.

В четвъртък, 7. II. четох въстъпителната си лекция. Доволен бях от аудиторията си. Много професори, студенти и външни лица. Даже и Lola дойде. Изобщо атмосферата на тукашния университет е по-приятна — и хората са по-отворени, по-общителни. Може да не са толкова дълбоки, колкото краковските философи от рода на Huf, Loß и съпругата на Huf — но все пак, предпочитам въздухът на Варшава. Само — нямам пари, за да се облека, както бих искал и да ходя често по театри, опери и концерти. Оная вечер бях в филармонията — свиреха само полски творения (Karłowicz, Różycki, Rytel). В петък ще свирят първата симфония на Mahler'a. Ще ида.

Гледах Pastoralka в „Редута“. Целият театър е много интересен — и с устроителството си, и с вътрешния си живот. Бих искал да напиша статийка за „Златорог“ — Анахорети на изкуството, но. . . кое по-напред. Толкова много съм зает. Славянското и не знам още де. —

¹ Владислав Раймонт (1867—1925), полски романист и новелист, автор на големи романи „Селани“ лауреат на Нобеловата награда.

² Леполд Стаф (1878—1957), един от най-големите полски поети през XX в., автор на голям брой стихотворни книги.

³ Вероятно Светослава Славейкова, плееника на Пенчо Славейков, дългогодишна учредителка на музея Петко и Пенчо Славейкови в София.

Бях у д-р S. Втори път не мисля да отида. Тя любезна — като Лиза Владигерова, той — парцал, дъщеря им — иска да ѝ поднесат на табла главата на Иоканаана — *tabczy szalonic¹*.

От време на време се отбивам в тѣй наречената българска легация и виждам там онова дърво, което представлява България в една мръсна хотелска стая. Ако Грабовски ходатайствува да задържат тоя човек тук — грях му на душата. А министра на външните работи върши престъпление, като оставя варшавската легация на последно място в грижите си.

Ами „Златорот“ излиза ли? За ноември и декември нищо не съм получавал. А януарската книга? Попитай, моля ти се, Влада² и го подсети. Много ме радват успехите му в театъра.

Хората те чакат тук, а ти ще вървиш в Англия. Де го чукаш, де се пука. Че с 5 хиляди ако се отива в Англия, аз досега да съм отишъл на Сандвичевите острови. Тук плащам дневно 300 лв. български. Смятай.

Целува те — твой Боян.

Ама ти не се сърди на писмото ми. Видях се с pani Helena. И тя беше на лекцията ми. — Аз съм малко по-слаб, но съм добре — рядко боледувам. Брадата ми е сведена до minimum. Не можеш ме позна. Както е тръгнало, каквито са тукашният бръснари, в България може да (се) върна без брада.

Пращам ти отпечатък на една своя полска статия. Там пиша и за тебе.

10

Закопане, 25 август 1924.

Мила Дора, получиш писмото ти. Пратила си някакво писмо в Лвов — не го получиш — трябва да се е загубило. Изобщо писма често се губят — и от България, и от тук. Лвов не ми хареса — ужасна провинция. Единственият ми хубав спомен от тоя град са — разходките с Маруся.

Тук, за жалост, не мога да правя често екскурзии — времето не ми позволява — почти всеки ден вали дъжд и е студено. Ако не беше Harenda³, бих умрял от скука. В Закопане имам доста познати — но всички, до един, са ужасно досадни. Тук е познатият Грабовски⁴ — с цялото си семейство. Много е добър — все ме целува на прощаване — и жена му е добра, и децата му са симпатични, но... тук са неколцина краковски и варшавски професори — тук е и художникът Brzozowski, който от 10 крачки мерише на бъчва — и мн. др. Даже и Harenda не е за мен особено приятелка — прилича на хан — винаги пълно с гости — само ядат и пият — трапезата е винаги сложена — едни излизат, други влизат. Там е Янка, дъщерята на Каспрович с двете си деца. Ще остане до края на септември. Студено, несимпатично същество. Няколко дни беше гостенка M-me Pohoska. Всички са във възторг от нея. Не я обичам. Държи се на Harenda като царица Иродиада — има всичките жестове на някаква нашенска провинциална горгорбашийка. Беше пристигнало с автомобил и нейното Михалско. Слава богу, отидоха си. В сряда си отива и Кола. Днес е именният ѝ ден. Пак ще пием. Три дни вече откак го празнуваме. Оня ден изпихме с Яна две бутилки унгарско вино — той се развесели, разказа ми какви не истории — изпия Ich weiss nicht was soll es bedeuten⁵ и Fischlein, du kleine, zeig mir dene Beine⁶. Вчера пиохме някаква люта ракия — и пак унгарско вино. Върнах се късно през нощта. Дадох на фенер. Угасна веднага. Насмалко вятъра не ме завя в реката. Цял час се лутах из тъмнината. Днес — след обед — ме чакат там. Но решил съм да не пия нищо. Не ми е добре. — С Лола сме много сърдечни в отношенията си — „Panie Zloty“ „pani Zodka“⁷. Тук е и Лидия Викторовна, сестрата на Маруся — с дъщеря си. Ще остане до края на тоя месец. Не ми е симпатична. Винаги иронично и скептично настроена — подигравала се дори с покойния с мъж, когато проявявал по-активно своята сърдечност. В Лвов тая Лидия и старата Бунина (генералша във всяко отношение)⁸ бяха ми омръз-

¹ Танцува лудо.

² Владимир Василев.

³ Harenda — така се нарича вилата на Каспрович в Закопане; сега е превърната в музей.

⁴ Познанският Грабовски — Тадеуш Грабовски, професор в Познанския университет, автор на книгата „Литературната критика в Полша в епохата на реализма и модернизма“ (1934).

⁵ Не знам какво означава (че съм толкова тъжен) нем. — началният стих от популярното Хайнхово стихотворение — песен за Лорелей.

⁶ Рибичке ти малка, покажи ми кракати си (нем.).

⁷ „Златни господине“, „Сладка госпожо“.

⁸ Майка на Мария Каспрович; бащата, брат на писателя Ив. Бунина, е бил генерал.

нали с подигравките си по адрес на България. Уж на шега — но на всеки случай крайно неделикатно бе това от тяхна страна. Търпях ги — само защото са близки на Маруся. Каква грамадна разлика между тях и Маруся! Не страдам от болезнен патриотизъм — шовинизмът, в каквато форма и да се проявява, винаги е бил за мен нещо отвратително, — но не мога да търпя, когато самомнителни чужденки се гаврят с България, без да я познаят — без да имат дори желание да я познаят. —

Твоят *ksiądz*¹ изчезна. Позеленя от яд и ревност, когато ни срещна веднъж с Маруся в планините. Преди няколко дни писал на Каспрович, че ще се яви отново, когато си разотидат всички. Срещал се една вечер с Каспровича в „Червен кръст“ и не можал да се стърпи да не му каже — в присъствието на Янка, че жена му скита из планините с р а з н и г о с п о д а, че когато ме видел, имал желание да ми разбие главата с тоятата си. . . Не бих го нарекъл много деликатен. Можеше да съобрази, че на Маруся би било неприятно да се разказва всичко това в присъствието на други. Като го видя, ще му кажа — в съвсем християнска форма — че още пазиш цветята му. Може би това ще го утеши малко.

Какви дивотии ти е наговорил В.? Има моменти, когато той наистина оглупява. Казал ти да престанеш да пишеш стихове. . . И ти сериозно обръщаш внимание на тая глупост. . . Не мога да ти се начудя. В. няма нито твоя вкус, нито твоето поетическо чувство, нито твоята култура — за да може да цени твоята поезия. Можеше само да се усмихнеш на думите му и да си гледаш работата. А ти — вместо това се отдаваш на някакви трагични размисления — и ми пишеш, с резигнация, че може би В. има право. . . Засрами се. Не обичам, когато правиш такива признания и започваш да губиш вяра в себе си. Значи всичко това, което съм ти говорил толкова пъти, което съм ти писал — което казах за теб в кратката си полска статия за нашата литература и в една по-обширна статия на чехски (сега се печата) — всичко това няма за теб абсолютно никакво значение — значение имат за теб думите на В., а не моите. Ако вникнеш по-добре в това, което съм писал за теб, ще разбереш колко много искреност и вяра се крие в него. Никога — нито за секунда — не съм се съмнявал в твоите богати дарби — и ме е яд, когато те виждам да ги прахосваш, да дигриш за тях опора вън от себе си — или пък да се отдаваш на глупави съмнения и още по-глупави разочарования. Не те обичам такава. Имай повече вяра в себе си — и повече енергия за творческа работа. — В тоя момент наистина ненавиждам В. и всичките му лекомислии. Понякога мисълта му се изразява в някакъв тъп деспотизъм, който винаги ме е възмущавал. — Маруся ти пратила дълго писмо. Прочетох на Яна ония редове в писмото ти, които се отнасят до него. Много се зарадва. Целувам те — твой Боян.

Пиша ти на същия адрес, по-вече не зная друг.

11

Закопане, 15. IX. 924.

Мила Дора, върнахме се вчера след обед. Цели 4 дни скитахме из планините: Маруся, Янка Малачинска (дъщеря на Каспровича) и аз. От тук — Morskie oko. Там почуввахме. Прекарахме денят край езерата. На другия ден рано в 5 ч., през сипей и скали се изкачихме на Wrota Chałubińskiego — над Dolina za Mnichem, за която Tetmajer казва:

— Pustka tak ponura,
Śakiego chłodu więcej prąd,
Ze nawet orły strzepią piórą
I odlatują szybko stad.²

От Wrota Chałubińskiego (2033 м.) се спуснахме в Чехословакия — в долината на Ciemne smreczyno — тъмко над двете езера. Ни един поет още не е възпял първото езеро. И слава богу. Непременно трябва да го видиш. От цветовете му Маруся си взе образец за своите батичи. Минахме под водопада — там, където е възпетият от Каспровича Krzak dzikiej róży³. По-нататък — Hlińska dolina. От там отново нагоре — към Karowa przełęcz (2149 м.). На самия връх ни окръжиха гъсти мъгли — нищо не видяхме. Там — на десно е върхът — Szatan Отново се спуснахме — към Hinczowu grmynata. Всичко за нея е ново — за пръв път през живота си скита из планини. А това, което видяхме, наистина е незабравимо. Тукашния пейзаж твърде много се отли-

¹ Католишки свещеник.

² Пустота тъй мрачна, духа тъй хладно течение, че дори орлите си ръфат перата и бързо отлитат от тук.

³ Храст дива роза.

чава и от нашия (Рила, Родопи) и от алпийския. — Пътеката все по-стръмно се спуща надолу — спираме в едно schronisko¹ над Popradzki staw. Поднасят ни кафе, бял хляб и мед. Dalej² смрачава се — минаваме през стар лес — високо над един шумен планински поток — и след един час спираме пред друго езеро (на картичката) — Szczygłowski jezioro. Забравих да ти кажа, че по пътя видяхме стадо диви кози — от далеч, разбира се. Спуснаха се от един връх да пият вода от потока. Една върви напред — водач и страж — спира, озърта се — отново тръгва, пак спира — а другите, около десетина, след нея — наредени една подир друга. В гората подплашихме една дива кокошка. А Янка видя и лисица — ние с Маруся докато се обърнем, лисицата избяга. Нощувахме в първокласен хотел — вечеряхме в хотелския ресторант — чудо — какво не пихме там и какво не ядохме — все споменувахме дада ти Яна. — Наоколо — маджарска аристокрация — пихме накрая и минерална вода и се прибрахме в стайте си. На другия ден, рано, с трамваи — до Tatrzńska polanka — и от тая polanka, през гората, все нагоре — в подножието на Gierlach, най-високия връх на Татрите (2663). Зрелището бе в истинската смисъл на думата театрално. Вървим в мъгла. И когато спираме пред самия Gierlach, мъглите моментално се вдигат, като завеса, и пред нас се изправя, огрян от утринно слънце, огромен планински масив. — Минуваме край две езера, из една съвсем пуста, дива долина — и след това изведнаж стръмно нагоре — зигзаг. Пред нас — łancuch³ на лево пропасть — и насреща черна споменна плоча — из тия скали и стени загубил пътя и загинал един турист. Маруся за пръв път из такава пътека — с една ръка се държи за łancucha, а за другата я държа аз — слава богу, минахме без приключения. Спирате горе — на Polski grzebień (2208). Мокра мъгла. Никакъв изглед. На дясно се вие из скалите пътека — към Mała Wysoka. — Обръщам се към моите спътници, зъзнеци от студ: — „Представете си — от пътеката слиза скелет, с plecak⁴ на гърба и тояга в ръката — гледа ни и се усмихва — това е загиналия тук турист. . .“ Янка умира от страх. Изядохме на тоя Polski grzebień всичката си провизия — и напразно чакахме да се вдигнат мъглите. — Спуснахме се андан сораджим (в стила на Владо) към Zmarzły staw — едва привечер — мъглите се вдигнаха. И се видяхме в чудо — пред нас, съвсем близо, най-високите върхове на Татрите — а над тях, на запад, червено небе. Под нас, далеч — долини, езера, гори. Към 9 1/2 ч. — съвсем тъмно — спираме пред едно schronisko, на Lysa polana — трима в една стая. Маруся е помъкнала цял гардероб — като че ли пътува с ориент-експрес или трансконтинентски параход — всичко натапкано в моята раница —: нощна риза, сапуни, парфюми, одеколони, пудри, четки, пасти за зъби, пасти за обуца — тъй че аз със своята раница представлявам едновременно биофет, гардероб и институт за разхубавяване. — Върнахме се в неделя, през Буковина. Видях и капличката⁵, дето сте седели с Маруся, и къщицата, дето си цяла да наемеш стая.

г. IX. сряда

Наближава да тръгна за България. Уви — не ми се връща — и не ми се седи вече тук. След седмица напускам Закопане. В Лвов ще се забавя няколко дни — имам работа в библиотеката. В София ще бъда навярно към 7—8 октомври — а може и по-рано — зависи от това, кога ще свърши работата си в Лвов. Предстои ми неприятно и дълго пътуване — граници, багажи, хамали, билети. И на русенското пристанище ще ме лъхне роден въздух — прахуляк, динени кори из улиците, дървеници в хотела. — А тук — под прозореца ми — непожената още нива. Едва сега започва жетва в Закопане.

Целува те — твой Боян

декември, 1924.

— — — — —
Пристъпвам към Вас съвсем просто, сърдечно, човешки. Съвсем не ме привличат Вашите Helden-мотиви⁶ и Вашия bohaterски патос⁷. Харесва ми във Вас това, което е останало непосредствено, естествено, детско. Най-естествена бяхте, когато тъпчехте книгите на pan Jana. . . .“ Съжаленията изчезват — и очите ѝ се напълват със сълзи. — Едно

¹ Хижна.

² По-нататък.

³ Връга.

⁴ Раница.

⁵ Параклисче.

⁶ Героични мотиви.

⁷ Героичен патос.

необикновено чисто същество — бих казал — изключителна жена. Но залутана, загубена в тъмните гори на тоя първичен човек. И винаги заглеждана, диреща — и безпомощна — и може би — така ще угасне в сянката на един велик поет — загубила себе си — изпълнена от едно желание само: да се приспособи напълно към него — дори да се обезличи, ако е потребно. И досега не може да мисли спокойно за предшната жена на рап Јапа: с нея и със страданията, които му донесла, били свързани най-трагичните и най-дълбоките му творения — химните. Същинско дете. Жали за изчезналите романтични времена, в мечтата вижда единствения смисъл на живота. Дано никога не се пробуди. И сама не подозира, до каква степен е руска душата ѝ. — „Маруся, казвам ѝ един ден, едно нещо не мога да разбера и да Ви простя: че сте скъсали тъй лесно, тъй лекомислено с Русия. Нима може да се скъса с Русия?“ — Тя ме гледа удивена с големите си очи и мълчи. —

На 15 януари ще напусна тоя свят — т. е. Закопанския! Знам, че ще ми бъде мъчно и за рап Јапа и за Маруся и за техния дом, в който преживях най-хубави часове — и за планините, и за снеговете — И тук ще оставя частица от душата си. Варшава — какво ли ме чака във Варшава. Там пък имало една Лола (Третерова) — слава богу, един човек, с когото може да се говори. Ти имаш ли книгата на Jllakowicz¹ „Rymy dsieczące“²? Ако я нямаш, ще ти я пратя. Песни за деца. Ето една — написана за мене:

КОТ²

Na malej wysepce, w oceanie dalekim, dalekim
Mieszka mądru biały kot, co się pokłócił z człowiekiem

Mewa mu śpiewa
A on na słońce poziewa;
Morze mu szumi,
A on wszystko rozumie,
I wychodzi codzień daleko nad wodę, po długim koralowym pomoście
Patrzec, wyczekiwać, czy nie jada, nie płyną, nie lecą nieznajomi,
Wędrujący goście.³

— Божествено! — Ето и моята меланхолия:

Wino dzikie u okna chwije się na strony:
Kanarek się rozniewał — milezy obrażony,
Kanarek się rozniewał, chory kot się napuszył,
Znikli jabłka z talerza, niewiem — kto je ruszył.
Papłatały się nici w ciemnem, starem pudełku...
Portret ma okulary — leżkę wkażdem szkiełku.⁴

Целува те — твой Боин

¹ Казимира Иллакович (или Иллаковичушка, род. 1892), известна съвременна полска поетеса.
² Детски рими.

³ „Котаракът“: На малкото островче, в далечния, далечния океан живее мъдър, бял котарак, който се е скарал с човека; чайката му пее, а той се прозява срещу слънцето; морето му шуми, а той всичко разне плуват насам, не летят непознати, пътуващи гости.

⁴ Дивата доза по прозорчета се олюлюва настрана: канарчето се разсърди — мълчи обидено, канарчето се разсърди, болният котарак настръхна, изчезнаха ябълките от чинията, не знай кой ги е взел. Оплетоха се конците в тъмната, стара кутияка. . . Портретът има очила — съзличка във всяко стъкло.